

УДК 378.015.31.011.3–057.87:7.012(45)
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-87-21

АКТИВНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ХУДОЖНІХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Косюк В.Р., аспірант,
старший викладач кафедри дизайну
Класичний приватний університет
concept_design@ukr.net

У статті порушено проблему впровадження в процес професійної підготовки майбутніх дизайнерів активних методів навчання для розвитку творчих художніх здібностей. Обґрунтовано доцільність використання активних методів навчання як складника створення організаційно-методичних умов для перетворення потенційних творчих художніх здібностей майбутніх дизайнерів на реалізовані шляхом здійснення студентами самостійної творчої художньої діяльності. Запропоновано класифікацію активних методів розвитку творчих художніх здібностей майбутніх дизайнерів у процесі професійної підготовки. Наведено характеристику імітаційних та неімітаційних активних методів навчання, які доцільно використовувати в процесі професійної підготовки майбутніх дизайнерів для розвитку їхніх творчих художніх здібностей.

Ключові слова: активні методи розвитку, творчі художні здібності майбутніх дизайнерів, процес професійної підготовки, організаційно-методичні педагогічні умови розвитку здібностей.

В статті раскрыта проблема внедрения в процесс профессиональной подготовки будущих дизайнеров активных методов обучения для развития творческих художественных способностей. Обоснована целесообразность использования активных методов обучения как составляющей создания организационно-методических условий для превращения потенциальных творческих художественных способностей будущих дизайнеров в реализованные путем осуществления студентами самостоятельной творческой художественной деятельности. Предложена классификация активных методов развития творческих художественных способностей будущих дизайнеров в процессе профессиональной подготовки. Приведена характеристика имитационных и неимитационных активных методов обучения, которые целесообразно использовать в процессе профессиональной подготовки будущих дизайнеров для развития их творческих художественных способностей.

Ключевые слова: активные методы развития, творческие художественные способности будущих дизайнеров, процесс профессиональной подготовки, организационно-методические педагогические условия развития способностей.

Kosiuk V.R. ACTIVE METHODS OF DEVELOPMENT OF CREATIVE ARTICLES OF FUTURE DESIGNERS IN PROFESSIONAL PREPARATION PROCESS

The article reveals the problem of introducing into the process of professional preparation of future designers of active teaching methods for the development of creative artistic abilities. The concept of active teaching methods is revealed. The characteristic of advantages of using active methods of teaching in comparison with traditional methods for activating thinking and creative behavior of the future designer, which, in turn, stimulates the development of their creative artistic abilities is provided. The expediency of the use of active learning methods as a component of creating organizational and methodological conditions for the transformation of potential creative artistic abilities of future designers into realized through the implementation of their own creative artistic activity. A classification of active methods for the development of creative artistic abilities of future designers in the process of professional training is proposed. The characteristic of imitating and non-imitating active teaching methods that are appropriate to use in the process of training future designers for the development of their creative artistic abilities is given. The characteristic of the method of projects and the method of group design as the basis for the professional training process is given. The given method forms the artistic and project thinking of the future designer, creativity, promotes the improvement of technical skills and helps to determine the direction of future professional activities. The essence of the active method of using problematic exercises (tasks) of professional content is described in detail. The characteristic of two types of problem exercises (tasks) of professional content for future designers is given, depending on their orientation. The method of "Analysis of the artistic works of the national heritage" is characterized, which is proposed to be used to attract future designers to study the diversity of achievements of national and world culture with the simultaneous formation of a professional understanding of stylistic differences in the organization of the environment among different peoples.

Key words: active development methods, creative artistic abilities of future designers, vocational training process, organizational and methodological pedagogical conditions for development of abilities.

Якість професійної підготовки майбутніх дизайнерів багато в чому залежить від того, які методи та прийоми використовує викладач для розвитку здібностей студентів, формування в них необхідних компетентностей. Психологічно-педагогічні

дослідження доводять, що чим активніше людина бере участь у процесі навчання, тим краще результати такого навчання.

Для успішного розвитку творчих художніх здібностей (далі – ТХЗ) студентів – майбутніх дизайнерів у процесі професійної підготовки необхідно застосовувати методи, які стимулюють активізацію розумової та художньо-практичної діяльності в сукупності з оптимальними формами навчання, виховання і розвитку студентів відповідно до компетентного, особистісно орієнтованого, художньо-естетичного, гуманістично-естетичного підходів.

Проблемні питання застосування активних методів навчання у вищій школі розглядалися в працях таких авторів, як: І. Дичківська [1], М. Дяченко-Богун [2], Т. Парамонова [3], П. Шевчук і П. Фенрих [4]. Зміст і технології використання активних методів навчання наведені в працях Ю. Лапигіна [5], С. Сисоєвої [6]. У роботі Т. Ніколаєвої висвітлені аспекти використання в навчальному процесі інноваційних освітніх технологій і активних методів навчання для забезпечення якості вищої освіти дизайнерів [7]. У роботі І. Босих [8] описується досвід використання ділової гри в навчанні студентів дизайнерів-графіків. Аналіз наукових праць, присвячених методам активізації творчого складника діяльності студентів у процесі професійної підготовки в системі вищої школи, доводить, що питанням запровадження активних методів навчання для розвитку ТХЗ майбутніх дизайнерів приділяється недостатньо уваги, що, на нашу думку, потребує подальших наукових розвідок.

У педагогічній науці наявне велике розмаїття методів здійснення цілісного педагогічного процесу: пояснювально-ілюстративний (лекція, розповідь, робота з літературою тощо), репродуктивний, проблемного викладу, частково-пошуковий (або евристичний), дослідницький тощо. В. Ортинський зазначає, що «єдиної універсальної класифікації методів навчання у вищій школі дидактикам і методистам створити не вдалося. Але, здається, така класифікація методів неможлива в принципі – через різноманітність і багатофункційність методів» [9]. Вважаємо, що класифікувати методи доцільно насамперед залежно від завдань, які ставляться в процесі навчання.

Важливим завданням процесу професійної підготовки майбутніх дизайнерів є створення організаційно-методичних умов для перетворення потенційних ТХЗ студентів на реалізовані шляхом здійснення ними самостійної творчої художньої діяльності.

Британський експерт у галузі розвитку творчого мислення Едвард де Боно заува-

жує, що без навчання закладені природою творчі дані дизайнерів залишаться нерозвиненими, сподіватися тільки на природний талант і натхнення – означає відмовитися від величезного потенціалу. Якщо докласти зусиль і навчитися цілеспрямовано застосовувати спеціальні розвиваючі методи і вправи, можна домогтися підвищення загального рівня творчих можливостей майбутніх фахівців у сфері дизайну [10, с. 211]. Тому в процесі навчання необхідно підтримувати організаційно-методичні умови, спрямовані на отримання майбутніми дизайнерами чітких уявлень та набуття ними навичок щодо здійснення самостійної творчо-пошукової художньої діяльності.

З погляду навчального завдання, щоби активізувати самостійну творчо-пошукову художню діяльність майбутніх дизайнерів, методи доцільно поділити на дві групи: репродуктивні (традиційні) і продуктивні (активні). Перша група складається з пояснювально-ілюстративного і репродуктивного методів, під час застосування яких студент засвоює готові знання і репродукує (відтворює) уже відомі йому способи діяльності. Друга група – продуктивна, до якої входять усі інші методи, відрізняється тим, що студент видобуває (суб'єктивно) нові знання в результаті творчої діяльності. Вибір конкретних прийомів і форм навчання залежить від обраного методу.

Використання репродуктивних методів дуже важливо для забезпечення ґрунтовного засвоєння майбутніми дизайнерами теоретичних знань із рисунку, живопису, композиції, кольорознавства, перспективи тощо та відпрацювання відповідних базових технічних, інструментальних умінь і навичок.

Технологія активного навчання передбачає використання активних (інтерактивних) методів навчання, орієнтованих на особистість студента, на його активну участь у саморозвитку, здобуття якісних знань, професійних умінь, творче вирішення конкретних проблем [2, с. 76].

Порівняно із традиційними, методи та прийоми активного навчання мають таку характерну особливість, як «примусова» активізація мислення та творчої поведінки майбутнього дизайнера, що, у свою чергу, стимулює розвиток творчих художніх здібностей. Отже, зважаючи на це, констатуємо, що важливою формою удосконалення процесу професійної підготовки майбутніх дизайнерів є інтенсифікація навчального процесу шляхом переходу від пасивних до активних методів навчання.

Варто зазначити, що розподіл наявних методів навчання на активні та неактивні (традиційні) дещо умовний. Наприклад,

лекційне заняття традиційно відносять до пояснювально-ілюстративного (або інформаційно-рецептивного) методу, коли студенти сприймають і осмислюють наведену викладачем інформацію в межах, насамперед, репродуктивного (відтворююче) мислення. Але викладач цілком здатен, застосовуючи різноманітні прийоми активізації критичного мислення студентів, створюючи проблемні ситуації, домогтися підвищення пізнавальної та творчої активності студентів – майбутніх дизайнерів.

До активних (інтерактивні) способів навчання відносять різноманітні методи та педагогічні прийоми, спрямовані на активізацію творчої та розумової активності студентів. Це можуть бути як порівняно прості творчі завдання на вирішення якоїсь дизайн-проблеми, так і більш складні методи, зокрема метод проектів, метод кейсів – моделювання професійних проблемних ситуацій, рольові та ділові ігри, проведення майстер-класів тощо.

Вибір методів та прийомів навчання для здійснення професійної підготовки майбутніх дизайнерів має відбуватися з урахуванням фахової специфіки. Ця специфіка полягає в тому, що «метод і методика дизайнера повинні містити елементи, які поєднують у собі можливості й інженерно-технічної, і художньої творчості, що зумовлює специфіку його підготовки і технології професійної роботи» [11, с. 47].

За результатами аналізу наукових публікацій із питань активних методів навчання, власних міркувань та професійного педагогічного досвіду пропонуємо таку класифікацію активних методів розвитку ТХЗ майбутніх дизайнерів у процесі професійної підготовки (рис. 1).

У запропонованій класифікації активні методи навчання розвитку ТХЗ розподіляються на імітаційні (ігрові, неігрові) та неімітаційні. Неімітаційні методи – це навчання професійним умінням та навичкам, виконання завдань, пов'язаних із реальною професійною діяльністю.

Імітаційні методи базуються на імітації професійної діяльності. До ігрових методів відносять різноманітні ігрові ситуації, а до неігрових – різноманітні методи аналізу в дизайні, комп'ютерне моделювання, розв'язання проблемних ситуаційних завдань тощо.

Звісно, розподіл методів на імітаційні та неімітаційні дещо умовний, часто метод поєднує у собі в певній пропорції імітаційні та неімітаційні методичні прийоми. Крім того, під час професійної підготовки майбутніх дизайнерів наведені методи можуть використовуватися в різноманітних комбінаціях, поетапно або одночасно, а також у взаємо-

зв'язку, залежно від встановленої мети навчання, виду дисципліни, змісту завдання, форми навчання тощо, формуючи своєрідну «педагогічну палітру методів навчання».

Наприклад, ділову гру можна провести як *моделювання роботи дизайн-студії (ситуації професійного спілкування) над груповим проектом з імітації творчого методу видатного дизайнера*, який потім може бути *презентований на студентській науковій конференції, конкурсі студентських робіт та художній виставці*.

Неімітаційні методи навчання є комплексними та засадничими в процесі професійної підготовки майбутніх дизайнерів. Вони є віддзеркаленням відповідної форми навчання – способу організації, побудови і проведення навчальних занять певного виду, під час яких за допомогою базового методу реалізуються встановлені дидактичні завдання.

Наприклад, активний метод «проблемної лекції» співвідноситься з «лекційним заняттям» як специфічною формою організації навчання. «Пленер» як форма організації навчання – це проведення заняття не в аудиторії (майстерні), а на відкритому природному просторі. Активний метод навчання «Пленер» – це виконання художніх завдань із правдивого зображення предметів із природи в природних умовах за активної ролі світла і повітря з метою вивчення та точного відображення студентами кольорових відтінків, які виникають унаслідок відбиття на предмети рефлексів від неба, землі, навколишньої рослинності тощо.

Уважаємо, що базовим, основним підходом для розвитку ТХЗ у процесі професійної підготовки майбутніх дизайнерів має бути застосування такого активного методу навчання, як метод проектів.

Під методом проектів розуміють спосіб досягнення дидактичної мети через детальне розроблення проблеми (технологію), яке повинно завершитися цілком реальним практичним результатом, оформленим належним чином. Якщо завдання проекту розподіляють між декількома студентами, то такий метод має назву «груповий проект».

Позитивний вплив роботи над творчим проектом на розвиток ТХЗ студентів зумовлений активним характером їхньої навчально-пізнавальної діяльності. Комплексне застосування методу проектів несе в собі величезний навчальний, розвиваючий і виховний потенціал. За допомогою проектного методу навчання всі складники ТХЗ майбутніх дизайнерів розвиваються в тісному взаємозв'язку. Метод проектів формує художнє та проектне мислення майбутнього дизайнера, креативність, сприяє удосконаленню технічних навичок та допо-

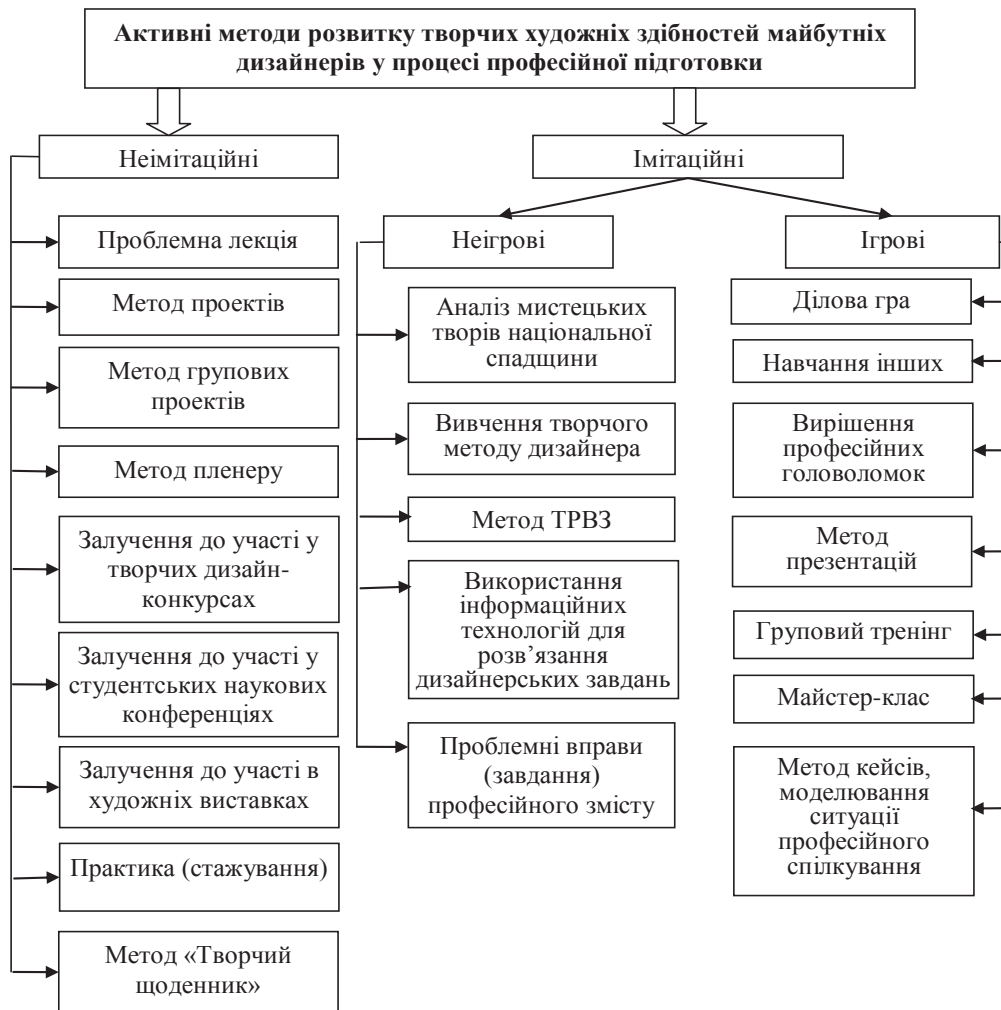

Рис. 1. Активні методи розвитку творчих художніх здібностей майбутніх дизайнерів у процесі професійної підготовки

Джерело: власна розробка автора

магає визначитися з напрямом майбутньої професійної діяльності. Метод «групового проєктування» формує у студентів навички спільної діяльності у творчому колективі, уміння підпорядковувати свою індивідуальну креативність інтересам колективу, спрямованим на досягнення загальної мети зі створення дизайн-продукту.

Імітаційні ігрові методи навчання спрямовані на активізацію творчого художнього мислення та формування професійної поведінки майбутніх дизайнерів. Ігрові методи навчання різноманітні та багатопланові. Кожен із цих методів у той чи інший спосіб сприяє формуванню певних навичок і умінь, але характерним складником більшості ігрових методів, які можуть бути застосовані для навчання майбутніх дизайнерів, є відпрацювання навичок професійного спілкування та формування складників комунікативної компетентності. Тому на заняттях важливо створювати дискусійну

атмосферу, яка передбачає обмін думками, аналітичну діяльність, обстоювання власної позиції тощо.

Серед імітаційних неігрових методів розвитку ТХЗ майбутніх дизайнерів особливе місце посідає метод використання проблемних вправ (завдань) професійного змісту. Сутність методу полягає в оволодінні студентами професійних знань шляхом розв'язання прикладних проблемних завдань за встановленими етапами створення дизайн-продукту. Цей метод є різновидом проблемного викладу, зміст якого ґрунтується на створенні викладачем ланцюга проблемних ситуацій та проведенні педагогічного супроводу діяльності студентів під час самостійного творчого вирішення навчальних проблем.

Зміст конкретної проблемної вправи (завдання) зумовлюється метою та завданнями окремого заняття. Але загалом досягнення ефекту у вигляді належного розвитку ТХЗ майбутніх дизайнерів під час виконання

проблемних вправ (завдань) професійного змісту залежить від двох обов'язкових умов: 1) завдання повинні мати творчий характер; 2) урахувати індивідуальні особливості кожного студента, оскільки формування творчої особистості, здатної на оригінальні рішення, потребує уважного врахування індивідуальної структури ТХЗ кожного з майбутніх дизайнерів (завдання повинні бути різного ступеня складності, різноманітними за темами, формами виконання тощо).

Завдання можуть бути комплексними, інтегративними, спрямованими на всебічний розвиток одразу кількох складників ТХЗ, або бути вузько сфокусованими на відпрацювання якоїсь однієї структурної складової частини ТХЗ. Але для активізації та розвитку ТХЗ усі вправи та завдання повинні мати творчу спрямованість.

Наприклад, для розвитку здатності художньо відображувати дизайн-образ (дизайн-повідомлення) студенти виконують вправи на вивчення та зображення форми, простору, кольору: лінії, точки, плями, об'ємної форми, пропорцій, позитивного та негативного простору, кольорових співвідношень, фактури, текстури тощо. Проте вони опановують їх не тільки для формування технічних навичок, але й з погляду розвитку дизайн-мислення, тобто навчаються творчому використанню простору, форми, кольору, фактури, текстури тощо для передачі смислових повідомлень. Адже, за висловом Т. Самари, «спроба створити максимум красивої форми для конкретного повідомлення і відрізняє дизайн від простого «вивалювання» різноманітних матеріалів перед аудиторією з посиланням «хай вони самотужки продираються крізь ці хащі» [12, с. 33].

Під час розроблення проблемних вправ (завдань) професійного змісту необхідно використовувати різноманітні методи та прийоми залежно від типу завдань на розвиток окремих складників ТХЗ.

Доцільно виділяти два типи проблемних вправ (завдань) професійного змісту для майбутніх дизайнерів залежно від їхньої спрямованості:

1. Проблемні вправи (завдання) професійного змісту, спрямовані на пізнання ознак дизайн-об'єкта й оволодіння методами аналізу в дизайні. Вони можуть включати в себе завдання на здійснення пошуку й аналізу аналогів, колірний аналіз, композиційний аналіз, морфологічний аналіз, копіювання зі зразка, аналіз копіювання, репліку із творчого методу відомого дизайнера тощо

2. Проблемні вправи (завдання) професійного змісту, спрямовані на формування вмінь перетворювати дизайн-об'єкти. Вони можуть включати завдання на здійснення

експериментів із композиційними рішеннями, завдання, в основу яких входять різні методи та прийоми розвитку креативності, просторового, образного мислення, як-от: абстракція, алегорія, гіпербола, емпатія, комбінаторика, інверсія, трансформація, алегорія, метафора, техніка «6 капелюхів» Едварда де Бона, метод Уолта Діснея тощо.

Завдання можуть бути на використання техніки колажу, фотографіки, печворку, застосування модульного, макетного методів, біонічного методу, методу інсталяцій, методу реконструкції, методу декомпозиції, методу «Графічний калейдоскоп», методу провокаційних ідей, на застосування нетрадиційних технік малювання, на використання в дизайні модних сучасних трендів, на антропотехніку, на цитування, декоративність, стилізацію тощо.

Водночас формування і розвиток ТХЗ майбутніх дизайнерів в умовах професійної підготовки можливе на основі поєднання завдань із проектування і завдань на виготовлення виробів, що мають утилітарне значення та художню цінність. У цьому контексті особливо цікаве широке застосування в процесі професійної підготовки здобутків української культури та дизайну.

Метод «Аналіз мистецьких творів національної спадщини» – це один із найкращих способів залучення майбутніх дизайнерів до дослідження розмаїття здобутків національної та світової культури з одночасним формуванням професійного розуміння стилістичних відмінностей в організації навколишнього середовища різних народів.

Майбутньому дизайнеру для розвитку своїх ТХЗ треба засвоїти мову образотворчого мистецтва, його закони (лінійної та повітряної перспективи, кольорознавства тощо), бути естетично обізнаним, розвивати свою візуальну культуру. Тому в процесі професійної підготовки потрібно вміло поєднувати чуттєвий досвід майбутніх дизайнерів (результати їхніх спостережень, рефлексії), з вивченням мови образотворчого мистецтва, правил дотримання законів, понять, норм.

Аналіз творів мистецтва національної спадщини дозволяє продемонструвати ідеальні, прекрасні приклади дотримання, а іноді й творчого, новаторського порушення традиційних мистецьких законів, понять, норм. Це допомагає майбутньому дизайнеру розвивати візуальну чутливість, накопичувати візуальні образи кращих зразків мистецтва всіх часів та народів, відчувати їхні характерні стилістичні риси. Він має бути здатним відповісти на запитання, що саме та чому подобається або не подобається в тому чи іншому зразку дизайн-продукту.

Застосування методу «Аналіз мистецьких творів національної спадщини» дозволяє розвивати в майбутніх дизайнерів уміння та звичку уважно вдивлятися в деталі творів мистецтва, дизайн-продуктів та навколишнього середовища. Цей метод формує мистецьку грамотність, зорову увагу, розвиває художній смак, творчу чутливість, креативність, підвищує загальний культурний рівень майбутніх дизайнерів.

Отже, комплексне впровадження в процес професійної підготовки в галузі дизайн-освіти запропонованої системи активних методів навчання дозволяє створювати ефективні організаційні методичні умови для розвитку ТХЗ майбутніх дизайнерів та реалізації компетентнісного, особистісно орієнтованого, художньо-естетичного, гуманістично-естетичного підходів у навчанні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 320 с.
2. Дяченко-Богун М. Активні методи навчання у вищому навчальному закладі. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія «Педагогічні науки». 2014. Вип. 14. С. 74–79.
3. Парамонова Т. Маркетинг: активные методы обучения : учебное пособие. Москва : КНОРУС, 2009. С. 11–12.
4. Інтерактивні методи навчання : навчальний посібник / за заг. ред. П. Шевчука, П. Фенриха. Щепін : WSAР, 2005. 170 с.
5. Лапыгин Ю. Методы активного обучения : учебник и практикум для вузов : учебник и практикум для студентов высших учебных заведений, обучающихся по гуманитарным направлениям. Москва : Юрайт, 2017. 247 с.
6. Сисоєва С. Інтерактивні технології навчання дорослих : навчально-методичний посібник. НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. Київ : ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.
7. Ніколаєва Т. Роль активних засобів навчання в розвитку творчих здібностей студентів-дизайнерів у етнопросторі. *Етнотдизайн: європейський вектор розвитку і національний контекст*. Кн. 1 : збірник наукових праць. Полтава, 2014. С. 350–353.
8. Босых И. Инновационный метод преподавания дизайна конкурентоспособной упаковки. *Профессиональное образование в современном мире*. 2014. № 3. С. 78–86.
9. Оргинський В. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
10. Bono E. Six Thinking Hats: An Essential Approach to Business Management. Boston ; London ; New York, 1999. 192 p.
11. Пармон Ф. Композиция костюма : учебник для вузов. Москва : Легпромбытиздат, 1997. 264 с.

12. Самара Т. Структура дизайна. Стильное руководство. Москва : РИП-холдинг, 2008. 272 с.

REFERENCES:

1. Dychkivska I. (2004) Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies] : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Akademvydav, 320 s. [in Ukrainian]
2. Diachenko-Bohun M. (2014) Aktyvni metody navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi [Active teaching methods in a higher education institution]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti. Seriiia «Pedahohichni nauky»* [The Sources of Pedagogical Skills. Series “Pedagogical Sciences”]. Vyp. 14. S. 74–79. [in Ukrainian]
3. Paramonova T. (2009) Marketing: aktivnye metody obuchenija [Marketing: active teaching methods]: uchebnoe posobie. Moskva : KNORUS, S. 11–12. [in Russian]
4. Interaktyvni metody navchannia : navchalnyi posibnyk [Interactive teaching methods] / za zah. red. P. Shevchuka, P. Fenrykha. Shchetsin : WSAР, 2005. 170 s. [in Ukrainian]
5. Lapygin Ju. (2017) Metody aktivnogo obuchenija : uchebnik i praktikum dlja vuzov : uchebnik i praktikum dlja studentov vysshih uchebnyh zavedenij, obuchajushihhsja po gumanitarnym napravlenijam [Active teaching methods: a textbook and practical course for universities: a textbook and practical course for university students of humanitarian areas]. Moskva : Jurajt, 247 s. [in Russian]
6. Sysioeva S. (2011) Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh [Interactive adult learning technologies] : navchalno-metodychnyi posibnyk. NAPN Ukrainy, In-t pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh. Kyiv : VD «EKMO», 324 s. [in Ukrainian]
7. Nikolaieva T. (2014) Rol aktyvnykh zasobiv navchannia v rozvytku tvorchykh zdibnostei studentiv-dyzaineriv u etnoprostorі [The role of active learning tools in the development of creative abilities of students-designers in the ethnic space]. *Etnodyzain: yevropejskyi vektor rozvytku i natsionalnyi kontekst* [Ethnodesign: European development vector and national context]. Kn. 1 : zbirnyk naukovykh prats. Poltava, S. 350–353. [in Ukrainian]
8. Bosyh I. (2014) Innovacionnyj metod prepodavani-ja dizajna konkurentosposobnoj upakovki [An innovative method of teaching competitive packaging design]. *Professionnalnoe obrazovanie v sovremennom mire* [Professional Education in the Modern World]. № 3. S. 78–86. [in Russian]
9. Ortynskyi V. (2009) Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of higher education] : navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. Kyiv : Tsentр uchbovoi literatury, 472 s. [in Ukrainian]
10. Bono E. (1999) Six Thinking Hats: An Essential Approach to Business Management. Boston ; London ; New York, 192 p.
11. Parmon F. (1997) Kompozytsyia kostiuma [Costume composition] : uchebnik dlia vuzov. Moskva : Lehprombitizdat, 264 s. [in Russian]
12. Samara T. (2008) Struktura dizaina. Stilnoe rukovodstvo [The structure of the design. Stylish guide]. Moskva : RIP-kholdinh, 272 s. [in Russian]